

методів конкурентної боротьби з метою отримання прибутку та утримання власної частки ринку. Методи цінової боротьби тут обмежені, тому найчастіше вдаються до нецінових методів, надаючи продукту будь-які властивості, що відрізняють його від інших продуктів. Влада в умовах олігополії розподілена між фірмами більш менш рівномірно. В даній моделі влада реалізується через лідерство в цінах, яке передбачає захват влади однією фірмою в результаті великих масштабів виробництва або високої ефективності виробничої діяльності. Метою тут є або максимізація прибутку, або недопущення на ринок конкурентів. Чиста монополія характеризується тим, що єдиний виробник продукту самостійно встановлює ціну і блокує появу конкурентів. Монополіст сам встановлює ціну, враховуючи своє прагнення до максимізації прибутку і рівень платоспроможного попиту з боку споживачів.

Таким чином, економічна влада виявляє себе через реалізацію ринкової влади як всередині окремих підприємницьких одиниць, з яких складається приватний сектор, так і у зв'язках між ними. В інституціональному середовищі економічної влади ринкова влада є одним із головних системоутворюючих елементів.

Література

1. Третьяк В.П. Возрастание рыночной власти фирмы и экономического роста [электронный ресурс] / В.П. Третьяк. – Режим доступа: http://www.riep.ru/works/almanach/0007/almanac0007_040_051.pdf

2. Новиков В.А. Рыночная власть фирмы: природа и формы проявления: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 «Экономическая теория» / В.А. Новиков. – Москва, 2005. – 179 с.

3. Точилін В.О. Формування функціонально ефективної моделі ринку: конкуренція та бар'єри, ринкова влада і державне регулювання / В.О. Точилін, В.В. Венгер // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №2. – С. 23–28.

4. Самуэльсон П.Э. Экономика [Текст] / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус; [пер. с англ. О. Л. Пелявского]. – Москва [и др.]: Вильямс, 2010. – 1358 с.

5. Ринкова влада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.market-journal.com/mikroekonomika/8.html>

6. Прутська О.О. Особливості економічної поведінки в перехідній економіці України (інституціональний підхід): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра экон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / О.О. Прутська. – К., 2004. – 26 с.

7. Херрман-Пиллат К. Социальная рыночная экономика как форма цивилизации / К. Херрман-Пиллат // Вопросы экономики. – 1999. – №12. – С. 48–53.

8. Ойкен В. Основы национальной экономики [Текст] / В. Ойкен; общ. ред. В.С. Автономова [и др.]. – М.: Экономика, 1996. – 352 с. – (Экономическое наследие).

9. Дементьев В.В. Влада в системі економічних відносин: Дис... д-ра экон. наук: 08.01.01 / В.В. Дементьев; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – 391 с.

10. Влада. Банки. Бізнес: політекономія взаємодії і розвитку [Текст] / С.К. Реверчук [та ін.]; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – К.: Атіка, 2002. – 320 с.

В.Д. СКИЦЕНКО,
к.е.н., доцент, Київський національний університет будівництва й архітектури

Оздоровлення фінансово-кредитної системи в Україні – шлях до стабільного розвитку економіки

На основі аналізу фактичного матеріалу, даних статистики аналізується рух грошей у сучасній економіці України, робиться висновок, що лише принципові нововведення змінюють структуру всієї промисловості, відкривають можливості сталого економічного розвитку, а для цього потрібно оздоровити власну фінансово-кредитну систему. Автор, використовуючи спосіб системно-структурного підходу, методи аналізу і синтезу, аналогії, порівняння тощо, доводить, що прихильники «неокласичного синтезу» не перебільшували регулюючих можливостей ринку. Проте вони вважали, що в міру ускладнення економічних взаємозв'язків і відносин слід удосконалювати та активно використовувати різноманітні методи державного регулювання. Оскільки мова йде про грошово-кредитне регулювання, то це не лише емісія грошей. Головна ідея статті

та її актуальність полягає в тому, щоб довести: грошово-кредитне регулювання – це встановлення розмірів обов'язкових резервів, регулювання діяльності комерційних банків та кредитних спілок, валютне регулювання тощо. Автор наголошує, що безпека – вторинна, і вторинний характер функції безпеки нітрохи не зменшує її ролі і значення в об'єктивній фінансовій діяльності – захистити економічний розвиток від різного роду загроз.

Ключові слова: фінанси, фінансова система, заощадження, фінансовий ринок, фінансові посередники, підприємницькі інвестори, кредитний ринок, ринок цінних паперів, фондовий ринок, фінансова безпека.

Автор, используя способ системно-структурного подхода, методы анализа и синтеза, аналогии, сравнения и

т.п., доказує, що сторонники «неокласического синтеза» не преувеличили регулюючих можливостей ринка. Вместе с тем они считали, что по мере усложнения экономических взаимосвязей и отношений следует совершенствовать и активно использовать различные методы государственного регулирования. Поскольку речь идет о денежно-кредитном регулировании, это не только эмиссия денег. Основная идея статьи, ее актуальность заключается в том, чтобы доказать: денежно-кредитное регулирование – это определение размеров обязательных резервов, регулирование деятельности коммерческих банков и кредитных обществ, валютное регулирование и т.п. Автор акцентирует внимание на том, что безопасность – вторична, и вторичный характер функции безопасности ничуть не уменьшает ее роли и значения в объективной финансовой деятельности – защитить экономическое развитие от различного рода угроз.

Ключевые слова: финансы, финансовая система, сбережения, финансовый рынок, финансовые посредники, предпринимательские инвесторы, кредитный рынок, рынок ценных бумаг, фондовый рынок, финансовая безопасность.

Using the method of systematic and structural approach, methods of analysis and synthesis, analogy, comparison etc., the author proves that the followers of «neoclassic synthesis» didn't overstate the regulative opportunities of the market. At the same time they considered that as far as economical interrelations are complicating different methods of governmental regulation should be improved and used actively. Since it is said about monetary and credit regulation, it is not only the emission of money. The main idea of this article, its urgency is to prove that monetary and credit regulation is the determination of amount of the required reserves, regulation of activity of the business banks and loan associations, currency regulation etc. The author emphasizes that security is secondary nature of security function doesn't diminish its role and significance in the impartial financing activity to protect economical development from different threats.

Keywords: finances, financial system, savings, financial market, financial intermediaries, entrepreneur investors, credit market, equity market, stock market, financial security.

Постановка проблеми. Надання Україні статусу країни з ринковою економікою, вступ до СОТ, посилення вектора і євроатлантичної співпраці вимагають наукового обґрунтування оптимальних шляхів створення ефективного конкурентного середовища. Створити таке середовище й у подальшому його поліпшувати можна, якщо в країні є надійні джерела інвестування в економіку. Автор прагне довести, що зовнішні запозичення не сприяють вирішенню проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Грошовий обіг, його закони й методи регулювання, кредит (принципи, форми, функції), вплив інвестицій на зростання національної

економіки, елементи фінансової системи, система оподаткування та її роль у макроекономіці досліджувалися й досліджуються в працях вітчизняних науковців. Серед них: А.А. Чухно, В.Д. Базилевич, С.А. Румянцев, М.В. Андреев, А.І. Кредісов, М.Ю. Алексеев, П.Л. Віленський, М.М. Богуславський, М.С. Гончар, В.С. Стельмах, В.В. Ільїн, А.А. Мазаракі та ін.

Метою статті є:

– умови виникнення потреб в економіці України в кредитних ресурсах;

– обґрунтування напрямів удосконалення фінансового забезпечення на рівні країни в цілому, органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки окрім руху товарів відбувається відносно самостійний рух грошей. У процесі відтворення на підприємствах, у галузях народного господарства й у суспільстві в цілому утворюються грошові фонди, які функціонують перш за все у формі фінансів. Основою фінансових відносин, тобто сукупності економічних відносин, що виникають між державою, регіонами, галузями, підприємствами, організаціями та окремими громадянами в зв'язку з рухом грошових ресурсів у тій чи іншій формі, є формування, використання та рух грошових фондів. А система економічних відносин, що склалися в суспільстві щодо формування та використання фондів грошових ресурсів, і є фінансами, які виконують акумулюючу, регулюючу, розподільчу та контрольну функцію. Фінанси опосередковують практично всі сторони управління економікою, вони являються економічним важелем оптимізації пропорцій розширеного відтворення, й перш за все між фондами нагромадження й споживання.

Утримуватися від негайного споживання й разом із тим задовольняти зростаючі потреби можна, якщо інтенсифікувати виробництво, тобто суттєво змінити комплекс взаємозв'язаних факторів розвитку економіки на базі науково-технічного прогресу, що забезпечує тривале й стійке підвищення ефективності виробництва при швидкому зростанні продуктивності суспільної праці. На інтенсивний розвиток економіки впливає ряд факторів: підвищення рівня освіти й кваліфікації населення, створення певного запасу науково-технічних відкриттів і умов їх практичного застосування й раціоналізації, методів експлуатації природних багатств і структури видобутих ресурсів за рахунок збільшення частки таких видів сировини, матеріалів, палива (в загальному обсязі ресурсів), які потребують менших витрат на переробку, раціоналізацію споживання цих ресурсів, підвищення частки машин, агрегатів, приладів (у загальному парку обладнання), що базуються на нових технічних рішеннях.

У міру сталого економічного розвитку все більша частка фонду споживання направляється на задоволення потреб населення. За визначенням Міжнародної комісії з проблем довкілля та розвитку «сталим можна назвати такий розвиток, який забезпечує задоволення поточних потреб суспільства без зменшення можливостей майбутніх поколінь задоволь-

няти їхні потреби» [1]. Разом із тим люди не можуть перестати виробляти тому, що вони не можуть перестати споживати. За допомогою бюджетних засобів забезпечується переважний розвиток прогресивних галузей, стимулюється розвиток господарств в економічних районах, багатих природною сировиною й енергоресурсами. Йдеться про об'єкти стратегічного значення державної власності, про розвиток внутрішніх та міжрегіональних шляхів сполучення та видів транспорту швидкого, дешевого й доступного, створення умов економічної інтеграції центрів економічної концентрації і менш розвинутих територій шляхом кластерних моделей, започаткування промислових, індустріальних, технологічних парків, бізнес-інкубаторів – одних із найбільш ефективних способів стимулювання зростання нового підприємництва. Підприємницькі інвестори або бізнес-інкубатори – спеціалізовані державні, чи приватно-державні встанови, що здійснюють багатопланову підтримку створюваним компаніям. Відміна бізнес-інкубатора від комісії з економічного розвитку полягає в тому, що він виконує не лише функції підтримки (пряма підтримка бізнесу, технічна допомога, адміністративно – господарські послуги), а й територіально збирає компанії в одному місці. Інкубатор виправдовує свою назву. Це багатоцільовий будинок, в якому компанії (підприємства) можуть знайти прийнятне приміщення (офіс, склад, цех і т.п.). Перебування під одним дахом дозволяє багатьом фірмам суттєво скоротити численні витрати на своє утримання. Діяльність бізнес-інкубаторів свідчить про їхню високу ефективність. Якщо близько 25% всіх створених в США компаній припиняють існування протягом двох років, а більше 50% – протягом чотирьох років, то серед фірм, які розпочали свою діяльність в інкубаторі, виживають 80% [2]. Важливим є запровадження середньострокового планування розвитку із застосуванням середньострокового бюджетного фінансування, що дають можливість найефективніше використовувати інвестиційні субвенції на соціально-економічний розвиток територій, які щорічно передбачаються в державному бюджеті. Поки що такі угоди укладені урядом з Донецькою, Львівською, Волинською та Вінницькою обласними владами. Проте головна мета державної регіональної політики – поліпшення якості життя людей незалежно від місця проживання. Загальновідомо, що в Європі, до якої так прагне Україна, регіоналізм набирає загальнодержавного міждисциплінарного значення не лише в науковій, а й в управлінській діяльності, оскільки економічний і соціальний рівень регіонів формує основу стійкого розвитку і конкурентоспроможності економіки країни в цілому. Нова модель місцевої влади з урахуванням інтересів держави, регіону, територіальної общини, місцевого бізнесу, установ є більш ніж актуальною [3]. Поки що найбільш привабливими для прямих інвестицій є м. Київ, Дніпропетровська, Херсонська, Донецька, Київська та Львівська області. Найбільш відстаючими за рівнем інвестиційної привабливості є Волинська, Івано-Франківська, Сумська, Хмельницька та Рівненська області [4]. Втрати валового регіонального продукту

лише від трудової міграції, наприклад у Волинській області в 2008 році, становили 11 804,7 тис. грн., а в Львівській – 15 839,9 тис. грн. Упродовж 2001–2008 років найбільше недоотримала Закарпатська область. Якщо ж урахувати кількість неофіційних мігрантів, ці суми можна збільшити у 5–7 разів. Тобто, якщо б ці особи були працевлаштовані на території західного регіону, валовий регіональний продукт міг бути на 15–20% більший. Крім того, трудова еміграція спричиняє ефект «постаріння вікової структури населення регіону і, як наслідок, збільшення коефіцієнта навантаження на працездатне населення». І не дивно, що саме ці області мають найнижчий в Україні агрегований індекс рівня життя (від 0,0237 у Сумській області до 0,0154 у Волинській області) [5]. Суттєве зменшення реальних доходів значної частини населення ще довго обмежуватиме можливості заощадження як джерела економічного розвитку. Активізувати в цих областях самозайнятність (започаткувати власну справу) могли б центри допомоги у створенні власного бізнесу, своєрідні бізнес-інкубатори, консультативні центри, зорієнтовані на мігрантів та ін., тобто потрібна максимальна консолідація діяльності крайової влади, бізнесу, робітництва та громади. Ці питання мають вирішуватися в ході адміністративної реформи. Досвід Харкова, Одеси, Львова та інших міст, де відбуваються аналогічні перетворення, свідчить про те, що подібна «шокова терапія» – крок нелегкий, але необхідний.

Сукупність установ, які утворюють, розподіляють і використовують кошти, являють собою фінансову систему, яка включає два блоки відносин: фінанси підприємств і галузей народного господарства та загальнодержавні фінанси. Останні утворюють державний бюджет, бюджет соціального страхування й фонд Державного майнового страхування. Найважливішою ланкою загальнодержавних фінансів є держбюджет. Держбюджет виступає як основна форма утворення й використання централізованого фонду грошових засобів; є знаряддям економічної політики держави, її основним фінансовим планом, з допомогою якого регулюється сталий розвиток народного господарства. Потоки податків, вкладів, позик, лотерей, різноманітних платежів, мит, відсотків за кредит, платежів за страхування, платежів за викуп держмайна до бюджету породжують зворотні потоки від держбюджету у формі пенсій, допомоги, стипендій, пільг, кредитів на будівництво житла та інші потреби, відсотків за державними цінними паперами. Гальмування прямих потоків до бюджету в тій чи іншій ланці стає причиною гальмування зворотних потоків. Варто зазначити, що в промислово розвинутих країнах 90 відсотків доходної частини держбюджету становлять податки, причому 50 відсотків їхньої загальної суми – податки з населення. В американській сім'ї на оплату податків іде в середньому 40 відсотків заробітку. То ж, мабуть, і порівнювати частку дефіциту в бюджеті України і частку дефіциту бюджету в США чи в інших промислово розвинутих країнах недоречно. У розвинутих країнах заробітна плата становить не менше 50 відсотків від отриманого виторгу під-

приемств. В Україні цей показник – лише 21–22 відсотки. У розвинених країнах світу пенсіонери отримують не нижче 60 відсотків від середньої заробітної плати за попередні роки трудового стажу, а українські пенсіонери лише 30–40 відсотків [6]. До того ж, як свідчать дослідження працівників Інституту економіки НАН України, до бюджету України перераховуються лише 40 відсотків можливих надходжень із ПДВ, а якщо взяти до уваги, що розрахунки зроблені на основі офіційної статистики без урахування обсягів доданої вартості, створеної «в тіні», то фактично втрати бюджету від неефективного стягування податків ще вищі [7]. Пенсійна реформа породжує нові підводні камені, присутність яких, імовірно, не сприятиме зростанню доходів цієї привілейованої категорії громадян. А підвищення пенсійного віку не приведе до наповнення Пенсійного фонду, а лише відстрочить доступ до пенсійного забезпечення частини громадян. Ця норма не враховує середню тривалість життя в Україні, яка на 10–15 років менша, ніж у країнах Європи. Шлях іноземних запозичень теж ненадійний в умовах, коли впевненості, що надходження в бюджет будуть стабільно високими, немає. Боргові виплати України у 2009 році становили 40 млрд. грн., а у 2010–2013 роках ці виплати досягнуть 50 млрд. грн. У вересні 2010 року на кожного громадянина припадало \$1000 боргу. Темпи зростання боргових зобов'язань у кілька разів перевищують темпи зростання економіки держави [8]. До того ж обсяги фінансової допомоги МВФ країнам Східної Європи в 2008–2010 роках становили \$91,3 млрд. (із них Україні – 28,14%), Європейського Союзу – \$21,7 млрд. (із них Україні – 5,99%); Світового банку – \$7 млрд. (із них Україні – 48,57%); міжнародних організацій – всього \$128,5 млрд. (із них Україні – 25,29%) [9].

Фінансова безпека – поняття інтегральне й складається не лише із золотовалютної безпеки, оскільки золотовалютні резерви є важливим джерелом формування фінансового потенціалу економіки й дозволяють забезпечувати стабільність національної валюти та погасити зовнішню заборгованість країни, а й інфляційної, боргової, бюджетної, інвестиційної безпеки тощо. Забезпечити її необхідний рівень можна лише за досягнення належного рівня та складових частин, мають-ся на увазі такі форми впливу держави, як: бюджетно-податкова, кредитно-грошова, адміністративно-економічна, цінова тощо. Тобто залишається один шлях – оздоровлення власної фінансово-кредитної системи. І перші кроки в цьому напрямі зроблені. Фіскальна політика спрямована на зниження податків у поєднанні зі зростанням науково обґрунтованих державних витрат (урядові інвестиції, трансферти домогосподарствам і бізнесу та інші заходи, що пов'язані з видатками) стануть вагомими інструментами боротьби з фінансово-економічною нестабільністю. Такий курс підтверджено практикою країн «Великої двадцятки», які перебували у стадії серйозного спаду та рецесії, маючи при цьому значні проблеми із зайнятістю, а стимулююча фіскальна політика дала змогу стабілізувати, а в окремих випадках і збільшити

обсяг ВВП, при цьому рівень інфляції залишився прийнятним, а безробіття навіть знизилося [10]. У відповідь на фінансово-економічну кризу уряди Данії, Німеччини, Франції, Латвії, Литви, Люксембургу, Угорщини, Мальти, Нідерландів, Португалії, Франції та Швеції внесли корективи в рівень податків із доходів фізичних осіб, ставка ПДВ була скоректована в Бельгії, Чеській Республіці, Франції, Швеції [11]. Передбачуваний податковою реформою в Україні податок на глобальні фінансові операції дозволить: а) стабілізувати фінансові ринки, скорочуючи спекулятивні та технічні операції, що особливо характерні для ринків похідних цінних паперів, збільшуючи операційні витрати учасників таких угод; б) збільшити податкові надходження до бюджетів. При цьому фіскальний потенціал фінансового операційного податку буде залежати від ставки оподаткування, податкової еластичності й адміністративної конструкції податку; в) слугуватиме внеском фінансового сектора у фінансування державних витрат, пов'язаних із його підтримкою під час фінансової кризи. Багатообіцяючим може стати також курс на підвищення ролі стимулюючої податкової системи шляхом зміни її структури: зменшення ПДВ із паралельним підвищенням розмірів податків і зборів, які оплачуються за рахунок собівартості продукції. У такому разі розмір податкових зобов'язань залежатиме не тільки від форми власності або розміру виторгу, а й від результатів господарської діяльності підприємств у напрямі раціонального використання як матеріальних ресурсів, так і засобів виробництва [12].

Зроблені також перші кроки в напрямі стимулювання банківського союзу до злиття, поглинання або примусового реформування проблемних банків, захищаючи інтереси кредиторів, оскільки кредит як економічна категорія являє собою систему економічних відносин, що виражають акумуляцію тимчасово вільних грошових засобів підприємств, бюджету, населення з метою доцільного використання на принципах платності, терміновості, повернення, диференційованості, матеріальної забезпеченості й цільового характеру. Коли мова йде про посилення державного регулювання у сфері капітального інвестування, перегляду пріоритетів державного інвестування й удосконалення процедур спрямування бюджетних коштів на реалізацію визначених пріоритетів, то до цих пріоритетів варто долучити й створення сталої кредитної системи, що спирається на достатні внутрішні ресурси, зважаючи на те, що, за даними щоденного балансу НБУ, станом на 01.01.2010 р. 74,6 відсотків загальних активів становлять кредитні операції [13]. Більшість нових підприємств на Заході виникають завдяки кредитам. Так здійснюється оренда приміщень, лізинг обладнання й т.п. Потім необхідні десятиліття на погашення позики, після чого підприємець стає повноправним власником. Практика засвідчує: подібний шлях є ефективним. Проте кредитні відносини між банками й клієнтами виникають не тільки при одержанні останніми позики, а й під час розміщення ними заощаджень у вигляді внесків на поточних і депозитних рахунках.

Заощадження – частина доходу, що не споживається. Чим більше населення заощаджує, тобто втримується від негайного споживання, тим більше суспільство може спрямувати їх на капітальні вкладення, тобто розвиток виробництва. Головне – забезпечити продуктивне їхнє використання, щоб досягти приросту вартості. Особливістю капіталу є те, що він має бути кимось нагромаджений і в процесі застосування має властивість самозростати. Припинення руху на одній із стадій кругообігу призведе до порушення процесу зростання капіталу. Довга затримка в одній із функціональних форм (наприклад, грошовій) веде до його загибелі. Відповідності між інвестиціями й заощадженнями не може бути, оскільки й ті, і інші керуються різними мотивами. Заощадження не обов'язково вкладаються в банки й тому не можуть бути джерелом позик для підприємців. Між тим коливання в інвестиціях спричиняють коливання рівня реального виробництва, зайнятості, цін. Тому ніхто не стане заперечувати, що розмір інвестиційної активності в країні визначається обсягом заощаджень. Так, іноземні інвестиції активізують цей процес. Разом із тим посилюють залежність країни від іноземного капіталу. Тому не варто засмучуватися від того факту, що Україна займає лише 95-те місце по індексу залучення прямих іноземних інвестицій, розрахованому експертами Конференції ООН з торгівлі й розвитку (UNCTAD) [14]. До того ж відсутність в Україні транснаціональних банків може поставити її в залежність від іноземних фінансових установ, які визначатимуть напрями та динаміку розвитку фінансових процесів в Україні, й немає впевненості, що їхня діяльність буде спрямована на зміцнення грошового обігу та реалізацію кредитно-грошової політики в інтересах економіки України. Між тим іноземний капітал у банківській системі України щорічно збільшується [15]. Іноземні інвестори вимагають надання податкових та митних пільг, гарантій (неможливість примусового вилучення) та ін. За минулий період іноземний капітал неістотно вплинув на ефективність функціонування промислового комплексу, його структурну перебудову, впровадження прогресивних технологій, технічне оновлення виробництва. Мотив пошуку нових ринків є домінуючим стимулом для прямих іноземних інвестицій в Україні й набагато випереджає інші можливі мотиви, зокрема, досягнення більш високої ефективності, пошук додаткових ресурсів. Отже, актуальними залишаються дві основні проблеми інвестиційного використання насамперед заощаджень: як залучити заощадження в інвестиції та як їх ефективно використати в економіці. Проте трансформація заощаджень у фінансові активи ще не означає автоматичного вкладення в реальні активи: депозити, цінні папери, угоди страхування. У більшості випадків це мобілізовані заощадження. Разом із тим є заощадження офіційно не мобілізовані (кошти в національній та іноземній валюті), які можуть бути використані як джерела інвестицій. Отже, для того, щоб збільшити частку заощаджень в інвестиційні процеси, необхідно залучати в цей процес і офіційно не мобілізовані кошти, оскільки для збереження й

примноження заощаджень варто відмовитися від старих засобів накопичення та перейти до засобів, притаманних ринковим відносинам, які пов'язані з інвестиційною діяльністю. Остання являє собою широкий комплекс цілеспрямованих проектних, організаційних, економічних, фінансових, управлінських робіт, які виконуються в інтересах ефективної реалізації інвестицій. За фінансовим визначенням інвестиції – це всі види активів (коштів), що вкладаються в господарську діяльність із метою отримання доходу. Економічне визначення інвестицій – це видатки на створення, реконструкцію, технічне переозброєння основного капіталу, а також пов'язані з ним зміни оборотного капіталу, оскільки зміни в товарно-матеріальних запасах здебільшого залежать від руху видатків на основний капітал. Інвестиційна діяльність відбувається як у сфері виробництва, так і у сфері обігу. У сучасних умовах інвестиційна діяльність здійснюється переважно у сфері обміну у формі купівлі-продажу товарів та послуг на ринках інвестиційних товарів. Створення єдиної інвестиційної системи стає можливим у міру розвитку кредитної системи та інституту ринку цінних паперів (фондового ринку).

Розрізняють два методи вкладання коштів населенням, підприємствами, державою та іноземними суб'єктами: прямий (ті, що вкладені безпосередньо у виробництво окремого виду продукції) і непрямий метод, що реалізується:

а) через фінансових посередників:

- банки (депозитні інститути);
- договірні ощадні інститути (компанії страхування життя, пенсійні фонди, компанії страхування від нещасних випадків);
- інвестиційних посередників (взаємні фонди грошового ринку, фінансові компанії);

б) через фінансовий ринок – певну сукупність економічних відносин із приводу організації й купівлі-продажу вільних грошових коштів та їхнє перетворення на грошовий капітал, тобто:

- ринок грошей і капіталів (інвестиційний ринок),
- ринок акцій і облігацій,
- первинні й вторинні ринки цінних паперів,
- біржі й позабіржовий оборот.

До ринку капіталів відносять перш за все товари й послуги виробничого призначення або такі товари й послуги, які безпосередньо не призначаються для задоволення потреб населення, а через поставку обладнання, машин, технологій, сировини, матеріалів спрямовані на вирішення завдань із задоволення потреб суспільства в необхідних благах. Оскільки конкуренція стимулює активне впровадження нової техніки та технологій, розробку нових моделей товарів, підвищення їхньої якості, підприємства потребують усе нових інвестицій. У багатьох галузях діяльності технологічний потенціал стає основою стратегії розвитку. Інвестиції неминуче приводять до зміни структури попиту й пропозиції, що склалися на світовому ринку, це дає шанс на успіх одним виробникам та може надовго, якщо не назавжди, вибити з колеї інших. Важливим її джерелом є кредит, який надається у вигляді позики і являє собою необхідний компонент фінан-

сового ринку – кредитний ринок. Суб'єктами кредитного ринку виступають підприємства, організації, банки, держава через свої повноважні органи, а також громадяни. Ринок цінних паперів є прямим продовженням кредитного ринку. Згідно із Законом України «Про цінні папери й фондову біржу» в Україні можуть випускатися такі види цінних паперів: акції, облігації, зобов'язання державної скарбниці, ощадні сертифікати, векселі. Розрізняють первинний і вторинний ринки цінних паперів. На первинному ринку здійснюється продаж нових паперів після емісії (випуску). Вторинний ринок цінних паперів – ринок, на якому обертаються раніше випущені акції та облігації, тобто здійснюється їхній перепродаж, обслуговується фондовою біржею.

Діяльність фінансових посередників у трансформації заощаджень в інвестиції, її наявність і ускладнення до розумних меж веде до розширення можливостей інвестування. Однак, незважаючи на те, що всі фінансові посередники перетворюють заощадження в інвестиції, методи, цілі та інструменти реалізації ними цієї функції є різними та за наявних умов мають свої переваги та недоліки. Виходячи з тієї ролі, яку виконує банківська система у процесі накопичення й розміщення капіталу у всіх галузях економіки, а також у забезпеченні необхідних умов сталого економічного розвитку, економісти розрізняють чотири типи моделей фінансових ринків: банкоцентричну (континентальну), «із широкою участю» (англосакську), «змішану» та «ісламську» (сімейну). Банкоцентрична модель (Франція, Німеччина, Японія та деякі інші) передбачає, що основою фінансового ринку є діяльність банків, а їхня роль у механізмі економічного зростання є визначальною. Більшість вітчизняних та закордонних науковців стверджують, що формування такої моделі характерне для посткомуністичних країн, у тому числі й для України. Наймасовішими інвесторами в Україні можуть стати домогосподарства як більш стабільне джерело формування ресурсного потенціалу банків. Проте в силу об'єктивних причин вони залишаються в цій сфері пасивними. Внаслідок обмеженої пропозиції наявних фінансових інструментів вони не мають широких можливостей щодо розміщення власних вільних ресурсів. Домогосподарства орієнтуються переважно на депозитні програми банків, тобто вклади коштів у готівковій або іноземній валюті чи банківські метали, які банк прийняв від вкладника, або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору згідно з постановою Правління Національного банку України від 03.12. 2003 р. №516. Однак в умовах зростаючої недовіри до банків в умовах кризи домогосподарства воліють зберігати свої кошти вдома в іноземній валюті. До того ж в умовах інфляції депозити втрачають привабливість для населення як засіб заощадження коштів, а обсяги альтернативних вкладень у цінні папери саме цих суб'єктів господарювання вкрай нез-

начні. Між тим розмір, напрями формування та використання ресурсів банківської системи впливають на забезпеченість економіки інвестиційними ресурсами, обсяги трансформації, темпи ділової активності в суспільстві, вартості та доступу до кредитних ресурсів тощо [16].

Світові кризові процеси 2008–2009 років призвели до масштабних втрат української економіки, які виявилися одними з найбільших у світовому господарстві [17]. Водночас в економіці загострилася ситуація в банківській сфері державних фінансів. Підвищення стійкості фінансової системи, підтримка ліквідності, поступове повернення депозитів до банківської системи мають стати запорукою підвищення ефективності дії механізму перерозподілу тимчасово вільних коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів із модернізації та розширення виробництва. Варто коригувати стратегічні державні рішення в напрямі встановлення необхідних та достатніх умов формування й ефективного використання потенціалу банківської системи в контексті забезпечення безперервності та розширеного характеру відтворення ВВП, задоволення грошово-кредитних потреб суб'єктів суспільних перерозподільних відносин, переорієнтації пріоритетів у розвитку вітчизняної банківської системи з виконання нею посередницької функції на мобілізаційну та трансформаційну, перегляду системи узгодження економічних інтересів професійних посередників фінансового ринку.

Що стосується кредитного та фондового ринків, то вони мають різні можливості щодо управління ризиками, забезпечення інформаційної ефективності та прозорості ринку, захисту від поглинання, несумлінних дій на ринку ефективного використання капіталу, різного впливу на стимулювання прогресивних інновацій тощо. Основне завдання регіональних фондових ринків у тому, щоб трансформувати вільні кошти в інвестиції шляхом організації обороту цінних паперів у вигляді акцій, облігацій, векселів, заставних листів іпотечних банків, ощадних сертифікатів тощо, адаптувати засади діяльності національного фондового ринку до міжнародних стандартів. У сучасній західній економіці майже немає індивідуальних власників підприємств. В основному вони акціонерні і кооперативні. Колективний власник виявився надійнішим. Відбулося взаємопроникнення приватної й колективної власності. Утворився свого роду симбіоз при загальній акціонеризації. В Україні капіталізація ринку акцій, обсяг ринку боргових цінних паперів зростають більш високими темпами, ніж ВВП. З 1997 по 2008 рік вони зросли майже у шість разів, у той час як сукупний ВВП збільшився лише в три рази [18]. Цей процес міг бути більш динамічним і цілеспрямованим, а не спекулятивним, при наявності чіткої державної політики щодо розвитку біржового сектору в напрямі:

- створення ефективно діючої інфраструктури, що забезпечує акумуляцію капіталу для інвестицій та сприяє раціональному розміщенню ресурсів;
- висвітлення досвіду використання систем угод і обліку прав власності;

- створення єдиної платіжної системи, що призводить до зростання надходжень закордонних портфельних інвестицій;
- подолання стагнації ринку цінних паперів із невисокою рентабельністю капіталовкладень у цінні папери з високими податками;
- запровадження в Україні практики формування депозитарного обліку, обмеження обсягу законодавчих актів та нормативних документів, які регулюють питання обігу цінних паперів і прав власності із чітко визначеним порядком їх застосування тощо.

Оскільки внесок банківської системи у забезпечення системної трансформації суспільно відновлюваних відносин в Україні є значно більш вагомим, ніж внесок фондового ринку, необхідні відповідний перегляд стратегії регулювання фінансового ринку в цілому, диференціація інструментів державного регулювання середовища фінансового посередництва, зміна пріоритетів у формуванні принципів і методів самоорганізації фінансового ринку, удосконалення комплексу мотиваційно-стимулюючих заходів НБУ в напрямі збільшення обсягів участі конкретних банків в операціях мобілізації вільних ресурсів та трансформації їх в інвестиції. Адже банківські зобов'язання залежно від джерел та умов мобілізації коштів поділяють на депозитні та не депозитні. Депозитні становлять основну частину залучених ресурсів банків, оскільки вони, як правило, є набагато дешевшими, ніж недепозитні, й залишаються сьогодні одним із найважливіших джерел доходу сучасних банків. Така структура залучених коштів у банківській системі потребує значної роботи задля досягнення Україною рівня, притаманного банківській практиці промислово розвинутих країн, де особлива увага з боку банків приділяється розвиткові вкладних операцій із населенням, що являє собою чинник забезпечення належної фінансової стійкості банківських установ на ринку. Однак невисока ощадна активність населення при низькому рівні життя тих, хто живе виключно на заробітну плату, а темпи зростання індексу споживчих цін набагато випереджають темпи зростання номінальної заробітної плати, можливість олігархів тримати свої заощадження в банках за кордоном, неадекватні дії працівників комерційних банків та кредитних спілок по відношенню до своїх клієнтів у період економічного спаду чи депресії гальмують їхнє надходження на депозитні рахунки, не переконують громадян у доцільності довіряти свої пенсійні накопичення приватним пенсійним фондам. Актуальною залишається проблема об'єднання промислового, банківського і торгового капіталів у могутні структури спроможні продукувати високотехнологічні конкурентоспроможні товари й послуги: промислово-фінансові групи, холдинги, науково-технічні парки, лізингові фірми та ін. з метою створення механізму трансферу інноваційного продукту у виробництві, вирішення проблем залучення інвестицій на вітчизняні підприємства.

Необхідним є створення ефективного нагляду за діяльністю всіх видів фінансових посередників, включаючи дієві

механізми контролю виконання економічних нормативів, систему санкцій до порушників, у тому числі вилучення їх з ринку. Отже, інвестиційний ринок є системоутворюючим чинником фінансової безпеки через те, що він забезпечує рух капіталів в економіці. Серед потенційних напрямів регулювання ринку можна назвати не лише контроль за діяльністю інвестиційних фондів, компаній та іноземних інвесторів, розвиток інфраструктури ринку (організаційно-технічної, фінансово-кредитної та науково-дослідної), формування державної системи страхування ризиків, удосконалення нормативно-правової бази, а і оптимізацію інвестиційних потоків. Так, завдяки недосконалості правових актів та податкової системи в Україні значна частина інвестицій спрямовується в тіньовий сектор економіки, більша частина якого ідентична діяльності офіційного сектору. На жаль, серед країн Центральної та Східної Європи й на пострадянському просторі за масштабами тіньового сектору Україна й надалі втримує одну з чільних позицій. Ці процеси посилювалися в умовах кризи 2009–2010 років [19]. Залучення цих коштів до офіційної економіки суттєво її зміцнило б. За різними експертними оцінками, у тіньовому секторі України обертаються готівкою \$8–12 млрд. щорічно. А стрімкий відплив капіталу за кордон уже на початку 2008 року, коли уряд України й не думав про розробку програми антикризових заходів, наводять на думку про його причетність до такого знекровлення економіки перед такими серйозними випробуваннями, які принесла із собою світова фінансова криза 2008–2010 років. У 2008 році прямі іноземні інвестиції з України становили 2546,9 відсотків по відношенню до їхніх обсягів у 2007 році [20]. Такі ж темпи витоку капіталу збереглися й у подальшому. Наслідком вищезазначених подій стали збитки в банківському секторі на 20 944 млн. грн. станом на 1.10.2009 р., рентабельність активів знизилася з 0,79 до –2,12 відсотка. В 2008 році рентабельність акціонерного капіталу – з 8,85 до –20,06 відсотка, а рентабельність власного капіталу – з 6,12 до –17,75 відсотка [21]. Між тим найбільш негативний вплив на інвестиційну діяльність як будівельних підприємств, так і промислових, у роздрібній торгівлі, у галузі транспорту, у сфері послуг справляє нестача власних коштів, неможливість скористатися банківськими кредитами з причини високих процентних ставок та об'єктивних труднощів з отримання довгострокових кредитів. У 2006–2008 роках лише на 3 процентних пункти збільшилася частка підприємств, що займалися перепідготовкою та/або наймом технічного персоналу (це на 16,7% опитаних), але на 2,7 процентного пункту зменшилася частка респондентів, які впроваджували нову продукцію (28,7%), та на 1,5 п.п. – інформаційні системи (9,6%). За даними Держкомстату України, частка підприємств, які показали у фінансовій звітності збитки від звичайної діяльності до оподаткування у 2008 році, становила 33,9% до загальної кількості підприємств (у промисловості – 41,3%) [22].

Висновки

Отже, прихильники «неокласичного синтезу» не перебільшували регулюючих можливостей ринку. Проте вони вважали, що в міру ускладнення економічних взаємозв'язків і відносин слід удосконалювати та активно використовувати різноманітні методи державного регулювання. Оскільки мова йде про грошово-кредитне регулювання, це не лише емісія грошей і контроль за грошовим обігом та інфляцією, а й установлення розміру облікової ставки, операції на відкритому ринку, установлення розмірів обов'язкових резервів, регулювання діяльності комерційних банків та кредитних спілок, валютне регулювання тощо. Так, фінансова безпека – вторинна й має забезпечити цей розвиток, захистити його від різного роду загроз, і вторинний характер функції безпеки не зменшує її ролі й значення в об'єктивній фінансовій дійсності [23]. А в сьогоденній реальності розвиток економічного потенціалу гальмується тягарем зростаючого зовнішнього й внутрішнього боргу; погіршенням інфраструктури національної економіки, значним зносом основних засобів тощо. Нейтралізація цих чинників є можливою за умови відродження реального сектора економіки, оздоровлення власної фінансово – кредитної системи, подальшого нарощування фінансового потенціалу країни, зменшення залежності банківської системи від зовнішнього фінансування, активізації інвестувань за рахунок власних коштів та підвищення рівня заощадження домогосподарств, збільшення надходжень до бюджетів шляхом згортання тіньового бізнесу.

Література

1. Дорогунцов С. Сталий розвиток: траєкторія можливостей та обмежень; модель функціонування еколого-економічної системи / С. Дорогунцов, О. Ральчук // Вісник НАН України. – 2000. – №8. – С. 3–4.
2. Сулян В. Государственная поддержка предпринимательств в США (региональный аспект) // Международный журнал «Проблемы теории и практики управления» 1994/ 3. – С. 114.
3. Офіційний сайт Ради Європи (Електронний ресурс) – Режим доступу: coln.Paga – назва з титул. екрана.
4. Статистика України. Науково – інформаційний журнал. 1'2010. – С. 47.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Соціально – економічне становище регіонів України: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) / назва з титул. екрана; Сайт Державного комітету у справах національностей та релігій. Департамент у справах біженців та притулку. Мігранти та біженці в Україні (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://scum.gov.ua> / назва з титул. екрана.
6. «Урядовий кур'єр» 24.12. 2009 р., №58. – С. 2–3.
7. «АИФ в Украине» 2009 г., №11; [www/ AIF/ UA/](http://www.AIF.ua)
8. [Http:// rut.News.ua/ finance/ 17 mar 2010 / gosdolg.html /](http://rut.News.ua/finance/17mar2010/gosdolg.html).
9. Розраховано за: Статистика України. Науково-інформаційний журнал. 2011/1 – С. 87.
10. Horton M.The Stat of Public Finances: A. Cross – country Fiscal Monitor/ M. Horton, M. Kumar, P. Mauro // IMF Staff Position Note. – Gully 2009. – 32 p.
11. Hemmelgarn The.The 2008 Financial Crisis and Taxation Policy/ The. Hemmelgarn, G.Nicodem / Taxation Paper. – 2010. – No. 20. – 45 p.
12. Ткаченко В. Аналіз впливу податків за рахунок діяльності підприємств // «Економіст», 2010/ 8. – С. 34–37.
13. [Http:// ukrstat.gov.ua](http://ukrstat.gov.ua) – Державний комітет статистики України.
14. «Економіст», 2009/2. – С. 22.
15. «Економіст», 2011/1. – С. 18.
16. Кузьменко С. Випробування рядів Фур'є для формалізації структури фінансового ринку / «Економіст», 2011/2. – С. 19.
17. «Урядовий кур'єр», 27 жовтня 2010 р., №200. – С. 4.
18. «Економіст», 2010/2. – С. 37.
19. Україна. Відновлення зростання на засадах справедливості. Меморандум про економічний розвиток України. – Світовий банк, 1999; С. Аржевітін. Легалізація або амністія тіньових доходів як спосіб повернення коштів у легальну економіку / «Економіст», 2010/7. – С. 66–68.
20. [Http:// www. Aerostat.Gov/ us/ operatic 2007 zd/ rich/zd u / pi_07U. Html. /](http://www.Aerostat.Gov.us/operatic2007zd/rich/zdu/pi_07U.html)
21. Статистика України. Науково-інформаційний журнал. 2010/1. – С. 47.
22. Статистика України. Науково-інформаційний журнал. 2009/1. – С. 43.
23. Штангрет А.М. Поняття «безпека», «небезпека», «ризик», «загроза»: суть та взаємозв'язок // Формування ринкових відносин в Україні. Зб. наук. праць. – №9 (112). – К., 2010. – С. 38–42.

О.В. НУСІНОВА,
к.е.н., доцент, професор, Міжнародний науково-технічний університет

Методичні підходи до оцінки рівня соціально-економічної безпеки

У статті розглянуті економічні прояви загроз соціально-економічній безпеці підприємства. Запропоновані методичні підходи до оцінки соціально-економічної безпеки, виконано її оцінку на прикладі гірничо-збагачувальних комбінатів України.

Ключові слова: соціально-економічна безпека, гірничо-збагачувальні комбінати.

В статье рассмотрены экономические проявления угроз социально-экономической безопасности предприятия. Предложены методические подходы к оценке